

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqqytyq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqqytyq jýrnal №3 (70)-2022

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Қазақстан)
Исмағұлов К.Е. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Ишеев К.А. – з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Г. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. – PhD (Астана, Қазақстан)
Князова А.Ж. – LL.M. (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Нұрғазин Б.Қ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қырғызстан)
Финк Д.А. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)

Редактор – Қолтубаева Г.Б.
Беттеуші – Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
101000, Астана қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Ғылыми лингвистикалық
сараптама жүргізу заң шығару процесінің
маңызды кезеңі есебінде 13

Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА

Қазақстандық қоғамның құқықтық мәдениетін
арттыру бойынша ұсыныстар 20

А.А. АМАНГЕЛДІ Қазақстан Республикасында
Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің кейбір
аспектілерін қолдануды құқықтық талдау 27

С.С. ҚАРЖАУБАЕВ Қазақстандағы Адам
құқықтары жөніндегі уәкіл институтын
жетілдіру туралы 39

З.З. НҰРЫШ, Е.И. ИСИБАЕВА Құқық
шығармашылық механизміндегі лоббизмнің
саяси бағдары 47

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

А.Ж. КИЯЗОВА Қазақстан Республикасында
өзін-өзі реттеу институтының жұмыс істеуін
нормативтік қамтамасыз ету 58

Д.Б. РАЗИЕВА, Н.Е. ЕСЕНЖОЛОВ Еңбек
құқығындағы тәртіптік жазаларды іске асыру
тиімділігінің теориялық-құқықтық аспектілері 69

Ш.У. БУРАШОВ, И.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА,
М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА Жоғары кәсіптік білім беру
саласындағы білім беру қызметтерін тұтынушылардың
құқықтарына азаматтық-құқықтық реттеу 80

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. АЛШЫМБЕК
Қазақстан Республикасының заңнамасында
белгіленген ерлі-зайыптылардың және бұрынғы
ерлі-зайыптылардың мүлктік құқықтарын
қамтамасыз етуге кепілдіктер жүйесіндегі
алименттік міндеттемелердің мәні 90

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

А.Н. АХПАНОВ, А.Л. ХАН Қылмыстық
іс бойынша дәлелдемелердің қайнар көзі ретінде
заңгердің ғылыми қорытындысының жіберілуі 101

Б.Ж. КЫЗДАРБЕКОВА, А.К. ОРАЗБЕКОВА Адам саудасына қарсы іс-қимылды қылмыстық-құқықтық қамтамасыз ету мәселесіне	110
Г.Ж. ОСМАНОВА, А.Р. БИЖАНОВА Бір қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау және оның ҚР ҚК-гі жазаны жеңілдету жүйесіндегі орны	119
А.С. АХМЕТОВ, В.Н. ЖАМУЛДИНОВ Құқықтық мәдениеттің мазмұнының қазіргі мәселелері.....	130
Д.Д. ЖАМПЕИСОВ, Д.Д. ЖАМПЕИСОВ Халықтың көші-қоны саласындағы құқық шығармашылық пен құқық қолдануды жетілдірудің өзекті мәселелері	138
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
А.А. НУКУШЕВА, Б.Ж. АЙТИМОВ Қазақстандағы және шет елдердегі тұрмыстық қалдықтарды басқарудың құқықтық аспектілері: салыстырмалы-құқықтық талдау.....	148
С.Т. ТЛЕУБЕКОВ, С.Ж. АЙДАРБАЕВ, Г. ПАЛАО МОРЕНО (Валенсия, Испания) ДСҰ шеңберіндегі дауларында Қазақстанның үшінші тарап ретінде қатысуы.....	160
А.А. НУКУШЕВА Атом энергетикасы саласындағы реттеудің халықаралық-құқықтық аспектілері.....	171
Құқықтық мониторинг	
А.Г. ҚАЗБАЕВА, К.Е. ИСМАҒҰЛОВ Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл туралы заңнаманың тиімділігін талдау	181
О.Б. ФИЛИПЕЦ Тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларының құқықтық табиғаты туралы Қазақстан Республикасы заңнамасының мониторингі.....	189
М.И. ДЯЧУК Қазақстан Республикасындағы реттеуші құмсалғыш: оны жетілдіру жолдары	196
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
А.К. МАХАМБЕТОВА Терминологияны біріздендіру қағидатының рөлі.....	205
Жас ғалым мінбері	
А.Е. АСАНОВ Қазақстан Республикасындағы жеке сот орындаушылар институтының тиімділігін қамтамасыз ету	214
К.Ю. ПРОСКУРИНА Ақша функцияларын орнатудың құқықтық нысандары: құн өлшемі, айналыс құралы, әлемдік ақшаның қызметі	225
М.К. ЖУРУНОВА ЕАЭО-дағы еңбек бостандығы қағидатын ұстанудың конституциялық кепілдігін құқыққолдану тәжірибесінде қолданудың кейбір мәселелері	235
ВАН ХЭЙОНГ Халықаралық қылмыстық соты әділетінен тыс: АСЖ&НР құру жолы.....	245
В.Б. ТАПАКОВА Адам құқықтарының ғылыми тұжырымдасын қалыптастыру мәселелері: тарихи-құқықтық аспектілері	254
«Жаршының» архивтегі беттері	
Құқық қорғау органдарының қызметі туралы заңнаманы жетілдіру жөніндегі заң жобалау жұмысын ғылыми қамтамасыз ету: Н.А. Сартаеваның ғылыми жарияланымдарына қайта оралғанда	263

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №3 (70)-2022

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LLM (Астана,
Казахстан)
Исмагулов К.Е. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Ишсков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Каирбаева Л.К. – PhD (Астана,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LLM (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск,
Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)
Финк Д.А. – к.ю.н. (Астана, Казахстан)

Редактор – Колтубаева Г.Б.
Верстка – Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Астана, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок С, каб. 306, тел. 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции9

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Проведение научной
лингвистической экспертизы как важнейший
этап нормотворческого процесса 13

Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА
Предложения по повышению правовой
культуры казахстанского общества 20

А.А. АМАНГЕЛЬДЫ Правовой анализ
применения некоторых аспектов
Административного процедурно-процессуального
кодекса в Республике Казахстан 27

С.С. КАРЖАУБАЕВ О совершенствовании
института Уполномоченного по правам человека
в Казахстане 39

З.З. НУРЫШ, Е.И. ИСИБАЕВА Политическая
ориентация лоббизма в механизме правотворчества 47

Гражданское и гражданско-процессуальное право

А.Ж. КИЯЗОВА Нормативное обеспечение
функционирования института саморегулирования
в Республике Казахстан 58

Д.Б. РАЗИЕВА, Н.Е. ЕСЕНЖОЛОВ Теоретико-
правовые аспекты эффективности реализации
дисциплинарных взысканий в трудовом праве 69

**Ш.У. БУРАШОВ, И.Ж. АЗРЕТБЕРГЕНОВА,
М.Т. БЕЙСЕНБАЕВА** Гражданско-правовое
регулирование прав потребителей образовательных
услуг в сфере высшего профессионального
образования 80

Ф.Г. ИБРАГИМОВА, Д.Б. АЛШЫМБЕК
Значение алиментных обязательств в системе
гарантий обеспечения имущественных прав
супругов и бывших супругов по законодательству
Республики Казахстан 90

Уголовное право и уголовный процесс

А.Н. АХПАНОВ, А.Л. ХАН Допустимость
научного заключения юриста как источника
доказательств по уголовному делу 101

Б.Ж. КЫЗДАРБЕКОВА, А.К. ОРАЗБЕКОВА К вопросу уголовно-правового обеспечения противодействия торговле людьми	110
Г.Ж. ОСМАНОВА, А.Р. БИЖАНОВА Назначение более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное уголовное правонарушение и его место в системе смягчения наказаний по УК РК.....	119
А.С. АХМЕТОВ, В.Н. ЖАМУЛДИНОВ Актуальные вопросы содержания правовой культуры.....	130
Д.Д. ЖАМПЕИСОВ, Д.Д. ЖАМПЕИСОВ Актуальные вопросы совершенствования правотворчества и правоприменения в сфере миграции населения.....	138
Международное право и сравнительное правоведение	
А.А. НУКУШЕВА, Б.Ж. АЙТИМОВ Правовые аспекты управления бытовыми отходами в Казахстане и зарубежных странах: сравнительно-правовой анализ.....	148
С.Т. ТЛЕУБЕКОВ, С.Ж. АЙДАРБАЕВ, Г. ПАЛАО МОРЕНО (Валенсия, Испания) Участие Казахстана в спорах в рамках ВТО в качестве третьей стороны.....	160
А.А. НУКУШЕВА Международно-правовые аспекты регулирования в области атомной энергетики	171
Правовой мониторинг	
А.Г. КАЗБАЕВА, К.Е. ИСМАГУЛОВ Анализ законодательства о противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма	181
О.Б. ФИЛИПЕЦ Мониторинг законодательства Республики Казахстан о правовой природе принудительных мер воспитательного воздействия.....	189
М.И. ДЯЧУК Регуляторная песочница в Республике Казахстан: пути совершенствования	196
Из практики законотворчества на государственном языке	
А.К. МАХАМБЕТОВА Роль принципа унификации терминологии.....	205
Трибуна молодого ученого	
А.Е. АСАНОВ Обеспечение эффективности института частных судебных исполнителей в Республике Казахстан	214
К.Ю. ПРОСКУРИНА Правовые формы установления денежных функций: мера стоимости, средство обращения, функция мировых денег.....	225
М.К. ЖУРУНОВА Некоторые вопросы применения в правоприменительной практике конституционной гарантии соблюдения принципа свободы труда в ЕАЭС.....	235
ВАН ХЭЙОНГ За пределами правосудия Международного уголовного суда: путь к созданию ACJ&HR.....	245
В.Б. ТАПАКОВА Проблемы формирования научной концепции прав человека: историко-правовые аспекты.....	254
Архивные страницы «Вестника»	
Научное обеспечение законопроектной работы по совершенствованию законодательства о деятельности правоохранительных органов: возвращаясь к научным публикациям Сартаевой Н.А.....	263

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №3 (70)-2022

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Ismagulov K.Y. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Kairbaeva L.K. – PhD (Astana, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Nurgazinov B. K. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Nurmagametov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)
Fink D.A. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**

Layout – **Tasirova A.S.**

Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media
№17761-G from 25.06.2019 from
the Information Committee of the Ministry
of Information and Communications
of the Republic of Kazakhstan
(Number and date of primary registration
№6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000,
Astana, Kabanbay-batyr ave., 19,
block C, office 306, тел.: 8(7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV Conducting scientific linguistic expertise as the most important stage of the rule-making process 13

B.K. NURGAZINOV, A.N. OSPANOVA Proposals for improving the legal culture of kazakhstan society 20

A.A. AMANGELDY Legal analysis of the application of some aspects of the Administrative procedural code in the Republic of Kazakhstan 27

S.S. KARZHAUBAYEV On improving the institution of the Commissioner for human rights in Kazakhstan 39

Z.Z. NURYSH, E.I. ISIBAYEVA Political orientation of lobbying in the mechanism of law-making 47

Civil and Civil Procedure Law

A.ZH. KIYAZOVA Regulatory support of the functioning of the institute of self-regulation in the Republic of Kazakhstan 58

D.B. RAZIYEVA, N.Y. YESENZHOLOV Theoretical and legal aspects of the effectiveness of the implementation of disciplinary penalties in labor law 69

SH.U. BURASHOV, I.ZH. AZRETBERGENOVA, M.T. BEISENBAYEVA Civil law regulation of consumer rights educational services in the field of higher professional education 80

F.G. IBRAGIMOVA, D.B. ALSHYMBEK The importance of alimony obligations in the system of guarantees for the property rights of spouses and former spouses under the legislation of the Republic of Kazakhstan 90

Criminal law and Criminal procedure

A.N. AKHPANOV, A.L. KHAN Admissibility of a lawyer's scientific opinion as a source of evidence on criminal case 101

B.ZH. KYZDARBEOVA, A.K. ORAZBEOVA To the question of criminal legal support of counteraction to human traffickin 110

G.ZH. OSMANOVA, A.R. BIZHANOVA The imposition of a more lenient punishment than that provided for this criminal offense and its role in the leniency system under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.....	119
A.S. AKHMETOV, V.N. ZHAMULDINOV Topical issues of the content of legal culture	130
D.A. ZHAMPEISOV, D.A. ZHAMPEISOV Current issues of improvement of legislation and law enforcement in the sphere of population migration.....	138
International law and Comparative law	
A.A. NUKUSHEVA, B.Zh. AITIMOV Legal aspects of household waste management in Kazakhstan and foreign countries: comparative legal analysis.....	148
S. TLEUBEKOV, S. AIDARBAYEV, G. PALAO MORENO (Valencia, Spain) Participation of Kazakhstan in disputes in the framework of WTO as a third party	160
A.A. NUKUSHEVA International legal aspects of regulation in the sphere of nuclear power industry	171
Legal monitoring	
A.G. KAZBAYEVA, K.E. ISMAGULOV Analysis of the efficiency of legislation on countering the legalization (money-laundering) of proceeds from crime and the financing of terrorism	181
O.B. FILIPETS Monitoring of the legislation of the Republic of Kazakhstan on the legal nature of compulsory educational measures	189
M.I. DYACHUK Regulatory sandbox in the Republic of Kazakhstan: ways to improve it.....	196
From the lawmaking practice in the official language	
A.K. MAKHAMBETOVA The role of the principle of terminology unification	205
Young researchers' tribune	
A. ASSANOV Ensuring the efficiency of the institute of private bailiffs in the Republic of Kazakhstan	214
K.Y. PROSKURINA The legal forms of establishing monetary functions: measure of value, medium of circulation, function of world money.....	225
M.K. ZHURUNOVA Some issues of application in law enforcement practice of the constitutional guarantee of compliance with the principle of freedom of labor in the EAEU.....	235
WANG HEYONG Beyond the ICC'S justice: the road to construction of ACJ&HR.....	245
V.B. TAPAKOVA Problems of formation of the scientific concept human rights: historical and legal aspects	254
The archive pages of the «Bulletin»	
Scientific support of legislative work to improve legislation on the activities of law enforcement agencies: going back to the scientific publications of N.A. Sartayeva	263

ЖОҒАРЫ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ БІЛІМБЕРУ ҚЫЗМЕТТЕРІН ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫНА АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Бурашов Шоқан Уәлиханұлы¹

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің докторанты, Қазақстан Республикасы, Түркістан қ., e-mail: Shokan.bur1995@mail.ru

Азретбергенова Индира Жарылқасынқызы

Анкара Хаджы Вели университетінің докторанты, Түркия, Анкара қ., e-mail: iazret@mail.ru

Бейсенбаева Маншук Токтарбекқызы

Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университетінің қауымдастырылған профессоры, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: manshuk.beisenbaeva@mail.ru

Аннотация. Пән аралық тәсіл негізінде зерттеуде жоғары кәсіптік білім беру саласындағы білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын азаматтық-құқықтық реттеу мәселелеріне талдау жасалды, білім беру қызметтерін көрсету және тұтыну бойынша қоғамдық қатынастардың ерекшелігі анықталды. Білім беру құқықтық қатынастарының мәні туралы ғылыми пікірталасты талдау заңгер ғалымдардың әр түрлі позицияларымен ұсынылған, білім беру құқықтық қатынастарын жобалаудағы қоғамдық және жеке принциптердің арақатынасы мәселелеріне ерекше мән берілген. Зерттеу үдерісінде «білім беру қызметтері» құқықтық санатының ерекшелігі айқындалды: қызметтің бұл түрін білім беру ұйымдары лицензия негізінде көрсетеді; мақсаттылық; материалдандырылмаған нәтиже; қызмет сапасын реттеу; сақталмаушылық, сезілмеу, күрделілік, тұтыну ұзақтығы, келесі пайдаланудың ұзақтығы мен көп реттілігі, білім беру қызметін алу процесінде тұтынушының белсенді қызметінің қажеттілігі, тұтастығы, сапа деңгейі, тиісті нәтиже кепілдіктерінің болмауы және тағы басқалары. Ақылы білім беру қызметтерін ұсыну туралы шарттың азаматтық-құқықтық сипатын талдау білім беру қызметтерін ұсыну және тұтыну бойынша құқықтық қатынастар субъектілерінің көп санатты білім беру және құқықтық мәртебесін анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеуде тұтынушылық құқықтық қатынастардың әлсіз жағы ретінде білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселесі өзектендіріледі; олқылықтарды жою бөлігінде тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңнаманы және құқық қолдану практикасын жаңғырту қажеттілігі негізделеді. Зерттеудің ғылыми гипотезаларымен тұжырымдамалары қазіргі азаматтық ойлау парадигмасында білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғауды құқықтық реттеу институтының ерекшеліктерін зерттеу мен талдаудың орындылығын негіздейді.

Түйін сөздер: білім, құқық, құқықтық реттеу, қызмет, білім беру қызметі, азаматтық-құқықтық реттеу, шарт, ақылы, өзіндік ерекшелігі, тұтынушылардың құқықтар.

¹ Хат-хабарларға арналған автор

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бурашов Шоқан Уәлиханұлы

*Докторант Международного казахско-турецкого
университета имени К.А.Яссави,
Республика Казахстан, г.Туркестан, e-mail: Shokan.bur1995@mail.ru*

Азретбергенова Индира Жарылкасыновна

*докторант докторской программы по специальности
Право университета Анкары Хаджы Байрам Вели,
Турция, г. Анкара, e-mail: iazret@mail.ru*

Бейсенбаева Маншук Токтарбековна

*кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
Высшей школы бизнеса и права Казахского аграрного
исследовательского университета,
Казахстан, г.Алматы, e-mail: manshuk.beisenbaeva@mail.ru*

Аннотация. В исследовании на основе междисциплинарного подхода осуществлен анализ проблемы гражданско-правового регулирования прав потребителей образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования, выявлена специфика общественных отношений по оказанию и потреблению образовательных услуг. Анализ научной дискуссии о сущности образовательных правоотношений представлен разноречивыми позициями ученых-правоведов, особое значение придано вопросам соотношения публичных и частных начал в конструкции образовательных правоотношений. В процессе исследований выделена специфика правовой категории «образовательные услуги»: данный вид услуг оказывают организации образования на основе лицензии; целенаправленность; неовещественный результат; регламентация качества услуги; несохраняемость, неосязаемость, сложность, длительность потребления, длительность и многократность последующего использования, необходимость активной деятельности потребителя в процессе получения образовательной услуги, целостность, уровень качества, отсутствие гарантий должного результата и другие. Анализ гражданско-правовой природы договора на оказание возмездных образовательных услуг позволил выявить многослойность образовательно-правового статуса субъектов правоотношений по оказанию и потреблению образовательных услуг. В исследовании актуализируется проблема защиты прав потребителей образовательных услуг как слабой стороны потребительских правоотношений; обосновывается необходимость модернизации законодательства о защите прав потребителей и правоприменительной практики в части устранения пробелов. Научные гипотезы исследования обосновывают целесообразность изучения и анализа особенностей института правового регулирования защиты прав потребителей образовательных услуг в парадигме современного цивилистического мышления.

Ключевые слова: образование, право, правовое регулирование, услуга, образовательная услуга, гражданско-правовое регулирование, договор, права потребителей, защита прав потребителей.

CIVIL LAW REGULATION OF CONSUMER RIGHTS EDUCATIONAL SERVICES IN THE FIELD OF HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION

Burashov Shokan Ualikhanovich

*Doctoral student of the International Kazakh-Turkish
University named after K.A. Yassavi,
Republic of Kazakhstan, Turkestan; e-mail: Shokan.bur1995@mail.ru*

Azretbergenova Indira Zharylkasynovna

*Doctoral student of the doctoral program in Law of the
University of Ankara HadjiBayramVeli,
Turkey, Ankara, e-mail: iazret@mail.ru*

Beisenbayeva Manshuk Toktarbekovna

*PhD in Law, Associate Professor of the Kazakh
Agrarian Research University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: manshuk.beisenbaeva@mail.ru*

Abstract. Based on an interdisciplinary approach, the study analyzes the problem of civil law regulation of the rights of consumers of educational services in the field of higher professional education, reveals the specifics of public relations in the provision and consumption of educational services. The analysis of the scientific discussion about the essence of educational legal relations is presented by the multi-vector positions of legal scholars, special importance is attached to the issues of the relationship between public and private principles in the construction of educational legal relations. In the process of research, the specifics of the legal category “educational services” are highlighted: this type of service is provided by educational organizations on the basis of a license; purposefulness; unrealized result; service quality regulation; perishability, intangibility, complexity, duration of consumption, duration and repeated use, the need for active consumer activity in the process of obtaining an educational service, integrity, quality level, lack of guarantees of a proper result, and others. An analysis of the civil law nature of the contract for the provision of paid educational services made it possible to identify the multi-layered educational and legal status of the subjects of legal relations for the provision and consumption of educational services. The study actualizes the problem of protecting the rights of consumers of educational services as a weak side of consumer legal relations; substantiates the need to modernize consumer protection legislation and law enforcement practice in terms of eliminating gaps. The scientific hypotheses of the study substantiate the expediency of studying and analyzing the features of the institution of legal regulation of the protection of the rights of consumers of educational services in the paradigm of modern civil thinking.

Keywords: legal regulation, legislation, educational services, the concept of consumerism, consumer relations, consumer rights, consumer rights protection, conceptualization, modernization.

DOI: 10.52026/2788-5291_2022_70_3_80

Кіріспе

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін дамытудың қазіргі кезеңі білім беру қызметтері нарығының дамуымен сипатталады: білім беру қызметтерін жүзеге асырушылар- әр түрлі меншік нысандары мен ұйымдық-құқықтық құрылымы бар білім беру және оқу-тәрбие мекемелерінің тұтас

жүйесін ұсынады; білім беру қызметтерін тұтынушылар- көбейіп артып келе жатқан азаматтардың шеңберін құрайды. Мемлекеттік саясат экономика мен адам капиталының тұрақты өсуінің барлық факторы үшін сапалы білім беруді қамтамасыз етуді көздей отырып, білім беру сапасын арттыруды жоғары басымдықтар дәрежесіне көтерді².

² Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын және Әлеуметтік жаңғыртудың 2016 жылға дейінгі кезеңге арналған жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000396>

Қазақстандық заң ғылымында білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын азаматтық-құқықтық реттеу мәселесі фрагменттік зерттелді, осы тақырыпта арнайы іргелі зерттеулер жүргізілген жоқ. Сонымен қатар, білім беру қызметтері қазақстандық қоғамда өте танымал және білім беру қатынастары жүйесінде орталық орынға ие. Әкімшілік құқықтық қатынастардың пайда болуымен бірге жүретін және де жария келісімшарттың белгілері бар шарттың өзіне тән ерекшеліксіпатын ескере отырып, білім беру қызметтерін көрсету туралы шарттың азаматтық-құқықтық сипатын зерттеу мәселелері өзекті болып табылады.

Зерттеудің мақсаты жоғары кәсіптік білім беру саласындағы білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын азаматтық-құқықтық реттеу мәселелеріне тарту және талдау болып табылады. Зерттеу контекстінде шешілетін міндеттердің маңыздылығы білім беру құқықтық қатынастарын реттеуді жобалаудағы қоғамдық және жеке аспектілердің арақатынасы туралы ғылыми пікірталаста консенсус анықталмағанымен расталады.

Шетелдік құқықтық әдебиеттерде тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселелері кеңінен зерттелген. Дамыған елдердегі консьюмеризмнің ғылыми тұжырымдамасы және құқық қолдану практикасы, дамушы экономикасы бар демократиясы толық жетілмеген мемлекеттерге тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың өзіндік жүйесін құру кезінде модельдердің ең жақсы сыналған үлгілерін пайдалануға мүмкіндік бере отырыпалға қарай қадам басқан. Қазақстанда шетелдік юрисдикцияларға қарағанда бұл мәселе аз зерттелген және жүйеленбеген. Зерттеуіміздегі бұл мәселесінің толық зерттелмегендігінен, тақырыпты теориялық тұрғыдан түсінуді де, құқық қолдану тәжірибесінің мәселелерін де кешенді талдауды қажет етеді.

Зерттеу әдістері

Доктриналық қайнар көздер, тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық және ұлттық құқықтың нормалары мен ережелері, әлемнің әртүрлі елдерінің ұлттық заңнамаларымен имплементацияланған тұтынушылардың құқықтарын қорғау түсінігі мен іске асырылуына қатысты әмбебап және аймақтық халықа-

ралық ұйымдардың жаһандық стандарттары осы зерттеудің әдіснамалық негізі болды. Зерттеу пәнінің ерекшелігіне және зерттелетін объект құрамының күрделілігіне байланысты пәнаралық тәсіл қолданылады. Зерттеу үдерісінде талдау әдістері, ретроспективті, құрылымдық-функционалдық, жүйелік-құрылымдық, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және басқалар кеңінен қолданылды.

Нәтижелер және талқылаулар

Заң ғылымында азаматтық-құқықтық сала маңызды болып табылатын жүйелілік аспектісін зерттеу және негіздеу мәселесі өзекті болып табылады. Бұл мәселе көптеген факторларға байланысты, оның ішінде азаматтық – құқықтық құралдарды қамтитын кешенді, салааралық құқықтық реттеудің серпінді дамуы [1; 2]. Білім беру қатынастарын құқықтық реттеу тақырыбына қатысты: бұл құқықтық қатынастар ХХІ ғасырдың басынан бастап білім беру құқығы деп аталатын құқықтың кешенді саласымен реттеледі. Білім беру құқығының жан-жақты сипаты білім беру саласындағы қатынастарды реттейтін нормалар мен ережелер әр түрлі салаға жататындығына байланысты. Әртүрлі салалық тиістіліктегі құқықтық нормалар білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйым, педагог қызметкерлер, білім алушылар, кәмелетке толмаған білім алушылардың ата-аналары (заңды өкілдері) арасындағы білім беру процесі шеңберінде туындайтын педагогикалық қатынастарды неғұрлым толық тиімді реттеу мақсатында функционалдық өзара іс-қимыл жасайды [2].

Білім беру саласындағы қоғамдық қатынастарға әсер етудің құқықтық тәсілдері маңызды. “Білім туралы” Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-ІІІ Заңы Білім беру қызметін- білім беру субъектілерінің мақсатты, педагогикалық негізделген, дәйекті өзара іс-қимыл процесі ретінде регламенттейді, оның барысында тұлғаны оқыту, дамыту және тәрбиелеу міндеттері шешіледі³. Білім беру іс - әрекетінің осы анықтамасына сүйене отырып, білім беру құқықтық қатынастарына жағдайға байланысты императивті, диспозитивті, ұсыныс және ынталандыру әдістерімен реттелетін екі жақты және көп жақты байланыстар тән, қажет болған жағдайда - жақсы нәтиже алу үшін-реттеудің әртүрлі әдістерін

³ «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-ІІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2022.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30119920

біріктірген де жөн.

Қазіргі заң әдебиеттерінде білім беру құқықтық қатынастарының мәнін зерттеудің әртүрлі, кейде диаметрлі қарама-қарсы нәтижелері ұсынылған. Ең алдымен, білім беру құқықтық қатынастарын жобалаудағы қоғамдық және жеке қағидалардың арақатынасы туралы ғылыми пікірталас назар аударады. В.М.Сырых білім беру қатынастары бұл сөзсіз қоғамдық-құқықтық қатынастардың бір түрі болып табылады деген өз тұжырымдарында аздаған ескертпелермен үзілді-кесілді тұжырым жасайды. Ескертпесі тұтынушының бастамасы бойынша қосымша білім беру қызметтеріне қатысты (репетиторлық, үйірмелердегі сабақтар және жеке бағдарлама бойынша) және оларды азаматтық-құқықтық реттеу саласына жатқызуымен байланысты [3]. Г. И. Петров өз заманының үрдістеріне сәйкес білім беру саласындағы қатынастарды әкімшілік-құқықтық деп біржақты сипаттады [4]. Бұл көзқарастың апологиттеріне қарама-қарсы және басқа позицияларды ұстанып дәлелдейтін зерттеушілердің үлкен тобы қарсы тұрады: құқық нормалары өз мағынасында әкімшілік және құқықтық емес [5, с.33]; білім беру қатынасы – білім беру қызметін көрсетуге арналған шартпен ресімделетін азаматтық-құқықтық қатынастың бір түрі [6, с.273]; білім беру-құқықтық норма бұл қатынастарды қандай құқық саласы реттейтініне қарамастан (азаматтық құқық, әкімшілік құқық, қаржы құқығы, еңбек құқығы және т.б.) әрқашан білім беру қатынастарды реттеуге бағытталған, сондықтан да өзіндік ерекше мазмұнға ие [7, с. 23]. Жоғарыда айтылғандарға байланысты “жеке және қоғамдық құқық арасындағы шекара өте мобильді. Ең алдымен, ол мемлекеттің құқықтық саясатымен анықталады. Дәл осындай қатынастарды белгілі бір кезеңдерде заңның екі ішкі жүйесі қолданатын құқықтық құралдар мен әдістер арқылы реттеуге болады. Құқықтық реттеудің тиімділігін (а) қалыптасқан құқық қолдану, әсіресе оны жинақтау нәтижелері, (Б) құқықтық мониторинг, (в) қоғамдық дамудың өзге де индикаторлары (мысалы, статистикалық деректер немесе рейтингтердің көрсеткіштері) куәландыруы мүмкін [8,с.8]. Пәнаралық әдіс білім беру қызметтерін көрсету туралы шарттың ерекшелігін, ең алдымен, қоғамдық құқық элементтерімен азаматтық-құқықтық шарт

ретінде анықтайды – бұл жағдайда білім категориясы жеке құқық категориясымен байланысты болады. Нарықтық қатынастар жағдайында білім беру қызметтерінің қосарлы сипаты жариялы-құқықтық және жеке-құқықтық нормаларды ұштастыру қажеттілігінен тұратын зерттелетін ұғымның құқықтық реттеу ерекшелігін негіздейді⁴.

“Білім беру қызметтері” құқықтық категориясы қызу пікірталас парадигмасында басты орын алады. Ең алдымен, қызмет санатының жұмыстан ерекшелігі ескерілуі керек: жеке сипаты, материалдандырылған нәтиженің болмауы және айырбастау құны. Жоғары кәсіптік білім беру саласына қатысты осы қызмет санатының сипаттамасы мынадай ерекшеліктерге ие: а) қызметтің осы түрін жеткізуші/ЖОО лицензия негізінде жүзеге асырады; б) мақсаттылық-тапсырыс берушінің кәсіби құзыреттің қажетті деңгейінде қажеттілігін қанағаттандыру; в) қатыспаған нәтиже – тұтынушының білімі, құзыреттері тұтынушының кәсіби қызметінде ұзақ (шектеусіз) уақыт аралығында қолданылады; г) көрсетілетін қызмет сапасының ЖОО-ның оны ұсыну деңгейіне де, көрсетілетін қызметті алу процесінде тұтынушының қарсы іс-қимылдарының нәтижелілігіне де тәуелділігі.

Білім беру қызметтері мемлекеттік және жеке мүдделерді қанағаттандыру критерийі бойынша жоғары (ерекше) әлеуметтік маңызы бар қызметтер тобына жатады – бұл тікелей тұтынушының жеке басына байланысты қызметтер. Энциклопедиялық дереккөздер білім беру қызметтерін «белгілі бір білім мен дағдыларды игеру, белгілі бір қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін халыққа мақсатты түрде құрылған және ұсынылатын мүмкіндіктер кешені»деп анықтайды [9, с.152]. Жоғарыда келтірілген анықтаманы міндетті элементпен толықтыру қажет деп санаймыз-тұтынушының аталған білім мен дағдыларды барабар игеруі, практикада қолдану үшін кәсіби құзыреттерді игеруі. Бұл ретте білім беру қызметтерінің тек осы қызмет түріне ғана тән белгілері бар: сақталмаушылық, сезілмеушілік, күрделілік, тұтыну ұзақтығы, кейіннен пайдаланудың ұзақтығы мен көп реттілігі, білім беру қызметін алу процесінде тұтынушының белсенді іс-әрекетінің қажеттілігі, тұтастығы, сапа деңгейі, тиісті нәтиже кепілдіктерінің болмауы және басқалары. Сонымен қатар, білім беру қыз-

⁴ Международная стандартная классификация образования ЮНЕСКО, принятая на 36-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО 2011 г. // uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf

метінің ерекшелігі жіктеу негіздеріне байланысты оның нысандарында айқын көрінеді (түрі, оқыту технологиялары және т.б.).

«Білім беру қызметтері» ұғымы мемлекеттердің ұлттық заңнамалық актілерінде де, халықаралық құқық құжаттарында да нақты бекітілмеген терминдер санатына жатады. 2011 жылғы қарашада ЮНЕСКО Бас конференциясының 36-сессиясында қабылданған ЮНЕСКО-ның білім берудің халықаралық стандартты жіктемесінде білім беру қызметі оқытуға бағытталған коммуникацияның қандай да бір нысанын қамтитын мақсатты қызмет ретінде анықталды. Осы құжат тұрғысынан «білім беру қызметтері» анықтамасы білім беру қызметтерін ұсыну негізгі немесе ілеспе мақсат болып табылатын білім беру қызметтерін ұсынуды қамтамасыз ететін ұйым ұғымының негізінде тұжырымдалуы мүмкін: бұл мемлекеттік оқу орны, сондай-ақ жеке кәсіпорын, мемлекеттік емес ұйым немесе білім бермейтін мемлекеттік ұйым болуы мүмкін⁵. Адам құқықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияға № 1 Хаттаманың 2-бабына сәйкес білім беру қызметтерін көрсетудің және жалпы білім беру құқығын іске асырудың маңызды аспектілері, мысалы: А) жалпыға бірдей (ешкімге бұл құқықтан бас тартуға болмайды); б) мемлекеттің білім беру саласындағы міндеттері в) ата-аналардың балаларына осы нанымдарға сәйкес білім беру кезінде олардың діни және философиялық сенімдерін құрметтеу міндеттері туралы аспектілері [10].

Әдетте, өнім беруші/орындаушы мен білім беру қызметтеріне тапсырыс беруші арасындағы білім беру қатынастары шарт негізінде туындайды, өзгереді және тоқтатылады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 384-бабына сәйкес тарап өз міндеттерін орындағаны үшін ақы немесе өзге де қарсы ұсыну алуы тиіс шарт өтеулі болып табылады; егер заңдардан, шарттың мазмұнынан немесе мәнінен өзгеше туындамаса, шарт өтеулі болып болжанады. Зерттеулер жоғары білім беру саласында ақылы білім беру қызметтерін ұсыну шарты азаматтық-құқықтық және қоғамдық элементтерді біріктіретін шарттар санатына жататынын растайды: «жоғары білім алу саласындағы

шарттық қатынастарды реттеу мемлекеттік және жеке қағидалардың үйлесуіне негізделген, бұл қоғамдық келісім белгілерінің бірі болып табылады. Ақылы білім беру қызметтерін көрсету шартын қызметі жария сипатта болатын субъектілер көрсетеді; шарттың орындаушылары коммерциялық, сондай-ақ коммерциялық емес ұйымдар, ал тұтынушылар- санының көп болуымен сипатталатын жеке тұлғалар болуы мүмкін; шарттың бағасы білім алушылар үшін олардың белгілі бір санаттарына жеңілдіктер бере отырып бірдей белгіленеді; шарт ЖОО әзірлеген оффертаға қосылу тәсілімен жасалады; үлгілік шарт бекітілді; ЖОО жария оффертаны ұсынады» [11, с.51]. Шарт білім беру ұйымының кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен байланысты емес өзінің жеке мұқтаждықтарын қанағаттандыруға бағытталған жеке тұлғаға білім беру қызметін көрсету міндетін көздейді. Бұл жағдай «тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңының 2020 жылы жаңартылған нормаларын білім беру қызметтерін тұтыну жөніндегі қатынастарға таратуға мүмкіндік береді⁶.

Білім беру қызметтерін көрсету туралы шарттың азаматтық-құқықтық сипаты (а) заңды теңдікке, (Б) мүліктік оқшаулыққа, (в) дербес ерік-жігерге ие шарт субъектілерінің құқықтық мәртебесінің ерекшелігіне негізделген. Әдебиеттерде білім беру қызметін ақылы көрсету шарты әкімшілік құқықтық қатынастардың туындауымен қатар жүретіндігіне байланысты атипті азаматтық-құқықтық шарттарға жататындығы негізделеді, алайда оны азаматтық-құқықтық шартқа жатқызу шарт бойынша міндеттемелерді білім алушылар ерікті түрде және шектеулі мерзімге қабылдайтындығына байланысты [12, с.261]. В. В. Кванина білім беру қызметтерін көрсету кезінде «білім алушылардың алған білімі, іскерлігі, дағдылары бойынша қарым-қатынас азаматтық құқық пәнін молайтады», өйткені осы уақытқа дейін дәстүрлі түрде мүліктік қатынастарға зияткерлік қызмет нәтижелерін құру және пайдалану жөніндегі қатынастар ғана жатқызылатындығын атап өтті [6, с.312]. Білім беру қызметтерін ұсыну кезін-

⁵ Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод 1950 г. // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007545

⁶ Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000274_

дегі қоғамдық және жеке қағидаларды біріктірудің пікірталас тақырыбынан алшақтап, білім беру қызметтерін ақылы көрсету шартының азаматтық-құқықтық сипатына назар аударып, біз оның: консенсуалдық, екі жақты, синаллагматикалық, өтеулі-ақылы-сипаттамалық белгілерін атап өтеміз.

ҚР «Білім туралы» заңының нормаларына сәйкес өтеулі білім беру қызметтерін көрсету шарты тараптар арасында: орындаушы-ЖОО және тапсырыс беруші - студенттер құрамына қабылданатын кәмелетке толған тұлға (не кәмелетке толмағанның заңды өкілдері, не оқу ақысын төлеуге міндеттенетін заңды тұлғаның өкілі) арасында қарапайым жазбаша нысанда жасалады. Шарттың жазбаша нысаны ықтимал даулы жағдайда білім беру қызметін тұтынушының құқықтарын неғұрлым тиімді қорғауды қамтамасыз ету үшін негіз болып табылады. Шарттың мазмұнында көрсетілетін қызметтердің мәнін ашатын білім беру қызметтерін көрсету шарттарын жеткілікті дәрежеде толық және нақты сипаттау керек. Шартта көрсетілетін қызметтердің толық тізбесі, бағасы, білім берудің негізгі сипаттамалары (білім беру бағдарламасын меңгеру түрі, деңгейі, бағыты мен мерзімі, оқыту нысаны мен технологиясы, тараптардың құқықтары мен міндеттері, жауапкершілігі, бұзу негіздері, ерекше шарттар, дауларды реттеу тәртібі) қамтылуға тиіс. Шарттың мәнін шешу маңызды, ол түпкілікті нәтиже емес, ал оқыту бұл білім беру қызметтерін көрсету процесінің өзі болып табылады. Шарт бойынша орындаушы білім беру қызметтерін ұсынады, ал тапсырыс беруші оқуға шарт талаптарына сәйкес ақы төлейді. Шарттың субъектілері (тараптары) дараланған, нақтыланған, құқықтық қатынастардың екі тарапы да белсенді іс-қимыл жасауға, белгілі бір зияткерлік күш-жігер жұмсауға міндетті.

Егер тапсырыс беруші шарт талаптарының тиісінше орындалмау не толық орындалмау фактісін анықтаған жағдайда, ол өзінің талаптарын, мысалы, (а) толық алынбаған қызметтерді өтеусіз көрсету; (б) алынбаған сабақ түрлеріне мөлшерлес оқыту құнын азайту; (в) көрсетілген білім беру қызметтерінің кемшіліктерін жою процесінде нақты шығыстарды өтеу және басқалар туралы баяндауға құқылы. Ортақ келісімге қол жеткізілмеген жағдайда және егер орындаушы шартта белгіленген мерзімде білім беру қызметтерінің кемшіліктерін жоймаса, тапсырыс берушінің залалды толық өтеу талабын қоюға құқығы бар. Егер өте-

улі білім беру қызметтерін көрсету шарты бойынша көрсетілген қызметтердің елеулі жетіспеушілігі не шарт талаптарынан басқа да елеулі ауытқулары анықталса, тапсырыс берушінің шартты орындаудан бас тартуы негізді болып табылады. Біз келісім-шарт бойынша көрсетілетін қызметтердің айтарлықтай жетіспеушілігі туралы айтып отырмыз, ол жойылмайтын кемшілікті білдіреді (пропорционалды емес шығындарсыз, уақыт шығындарынсыз жою мүмкін емес, бірнеше рет қайталанады, тіпті оны жойғаннан кейін қайтадан көрінеді).

Баяндалғанның мән-мәтінінде шарт бойынша міндеттемелерді орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны үшін тараптардың жауапкершілігі және тиісінше білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғау мәселелері өзектендіріледі. Білім беру туралы арнайы заңнамада білім беру қызметтерін көрсету және тұтыну жөніндегі азаматтық-құқықтық шарт тараптарының жауапкершілігі егжей-тегжейлі регламенттелмеген, білім алушыларға жалпы түрдегі тәртіптік жазаларды қолдану ерекшеліктері (сөгістен бастап оқудан шығаруға дейін) жарғыларда, Академиялық адалдық кодекстерінде және білім беру мекемесінің өзге де жергілікті актілерінде көзделеді [13].

Білім беру ұйымының білім беру қызметтерін орындаушы ретіндегі жауапкершілігіне келетін болсақ, Азаматтық кодекске және «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес тапсырыс беруші сапасыз білім беру қызметтерін көрсету фактісіне байланысты талаптар қоюға құқылы. Қызметтің қаралып отырған түрі үшін білім беру қызметтерінің сапасы критерийлерінің нақты көлемі, сондай-ақ оны айқындау тетіктері мен жауапкершілік мөлшері айқындалмағаны тән, бұл «білім беру мекемелерін сапасыз білім беру қызметтерін ұсыну үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тартудың іс жүзінде мүмкін еместігі» туралы қорытындыға әкеледі [14, с. 7]. Сонымен бірге, теориялық зерттеулерде де, заңнамада да білім беру қызметін тұтынушы дұрыс таңдау жасауға мүмкіндік беретін қажетті және сенімді ақпарат алуы керек деген ереже негізделген [15, с.131].

Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың жалпы әлемдік және өңірлік практикасы мен шет мемлекеттердің тәжірибесі өткен ғасырдың ортасынан бастап тұтынушылардың құқықтарын қорғауға және олардың тұтынушылардың құқықтарын қорғау сала-

сындағы саясатты әзірлеуге және іске асыруға қатысуына байланысты мәселелерді құқықтық реттеудің тиімді модельдерінің алуан түрлілігін көрсетіп отырғанына қарамастан, Қазақстанда тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың құқықтық базасын құру процесі негізсіз созылып кетті. Бұл фактор белгілі бір дәрежеде тұтынушыны қорғаудың дамымаған тәжірибесінің себебіне байланысты, ол бүгінгі күнге дейін тұтыну нарығындағы ең қорғалмаған субъект болып қала береді. Бұл мәселе білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғауды зерттеу контекстінде ерекше өзекті болып табылады-бұл білім беру қызметтерін ақылы көрсету туралы шарт жасалған сәттен бастап білім беру құқықтық қатынастарының әлсіз жақтары ретінде тұтынушының (студенттің/оқушының) мүдделеріне нұқсан келтіру тенденциясын болдырмау контекстінде тұтынушы мен орындаушының мүдделерінің тепе-теңдігін қамтамасыз ету туралы болады. Іс жүзінде стандартты шартты қолдану әдеттегідей, бұл тұтынушыны іс жүзінде шарттың талаптарын талқылауға және өзгертуге қатысу мүмкіндігінен айырады. Осылайша, білім беру ұйымы таңдау еркіндігін және өзі үшін біржақты қолайлы преференцияларды қамтитын шарттың осындай талаптарын тұжырымдауды қалайды, ал тұтынушы априори білім беру ұйымының талаптарын қабылдауға мәжбүр болған шарттың әлсіз жағына айналады. Осы тұрғыда шарт бостандығы ұғымының шектелуі қауіпке ұшырайды [16, с.721].

Білім беру қызметінің сапасын қамтамасыз етуге әсер ететін маңызды фактор мемлекеттің бақылау тетіктері болып табылады. Заңда білім берудің мемлекеттік стандартының сақталуы мен білім беру сапасын мемлекеттік бақылау білім берудегі еркіндік, плюрализм және білім беру мекемелерінің дербестігі қағидаларымен үйлесімді түрде үйлесетіні анықталған. Осы тұрғыда барлық түрдегі құқықтық қатынастардың үшінші тарабы болып табылатын мемлекеттің білім беру құқықтық қатынастарындағы рөлдің маңыздылығын анықтау орынды, ол тараптардың – білім беру қызметтерін жеткізуші мен тұтынушының құқықтары мен міндеттерінің орындалуын құқықтық реттеу мен бақылаудың тиісті деңгейін қамтамасыз етуге міндетті.

Қорытынды

Білім беру қызметтерін ұсыну жөніндегі қоғамдық қатынастар: білім алуға адам

құқығының жалпы ережелерін бекітуден бастап жеке сипаттағы білім беру қызметтерін көрсету туралы осы құқықты нақтылайтын шарттарға дейінбарлық деңгейдегі халықаралық және мемлекетішілік нормативтік құқықтық актілердің құқықтық нормаларымен реттеледі. Бұл құқықтық қатынастар, жалпы ереже бойынша, ынтымақтастық пен бақылау негізінде субъектілер арасындағы өзара іс-қимылды білдіреді. Білім беру қызметтерін ұсыну және тұтыну бойынша құқықтық қатынастардың мазмұны ерікті сипатқа ие, қарастырылып отырған құқықтық қатынастардың өзіндік ерекшелігі– субъектілері дараланған, нақтыланған, құқықтық қатынастардың екі жағы да белсенді әрекеттер жасауға, белгілі бір зияткерлік күш салуға міндетті. Білім беру қызметінің маңызды белгісі-қорытынды материалдандырылған нәтиженің болмауы. Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың әдіснамалық негіздерін анықтаудағы және тұжырымдамалаудағы ең маңызды мәселе тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың жалпы жүйесіндегі білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтық мәртебесінің ерекшелігін негіздеу болып табылады. Бұл ретте білім беру қызметтерін көрсету және тұтыну жөніндегі құқықтық қатынастар субъектілерінің білім беру-құқықтық мәртебесінің көпқасанатталығын атап өткен жөн.

Мемлекеттік және жеке қағидалардың арақатынасының өзіндік ерекшелігіне байланысты ақылы білім беру қызметін көрсету туралы келісім әдетте азаматтық-құқықтық шарттарға тән емес шарттардың қатарына жатады: шарттардың осы түрін ғылыми зерттеу азаматтық құқық пәнінің кеңеюін/артуын көрсетеді. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңнамамен реттелетін білім беру қатынастарын шектеу өлшемдері (А) көрсетілетін қызметтердің өтеулі сипаты, (б) субъектілік құрамның ерекшеліктері, (в) тұтынушы мақсаттарының ерекшелігі (кәсіпкерлік қызметпен байланысты емес) болып табылады.

Кешенді талдауымыз көрсеткендей, республиканың білім беру туралы арнайы заңнамасында олқылықтар көп, жалпы білім беру қатынастарын да, атап айтқанда білім беру қызметтерін көрсету мен тұтынуды да егжей-тегжейлі реттейтін нормалар толық емес, бұл құқықтық қатынастардың зерттелетін түрінің ерекшелігін ескере отырып, қолданыстағы заңнаманы модернизациялауға негіз болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Чельшев М.Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: цивилистическое исследование: дисс.д.ю.н. - Казань, 2009. – 41 с.
2. Сырых В.М. Введение в теорию образовательного права. - Москва: Изд-во «Готика», 2002. - 340 с.
3. Сырых В.М. Образовательные услуги и образовательные правоотношения: дискуссионные взгляды и действительное содержание // Журнал российского права. – 2010. - №4. – С.69-79.
4. Петров Г.И. Административная правосубъектность граждан СССР // Правоведение. - 1975. - № 1. - С. 24–31.
5. Правовое положение граждан в советском государственном управлении / Новоселов В.И. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. - 217 с.
6. Кванина В.В. Гражданско-правовое регулирование отношений в сфере высшего профессионального образования: Монография. — Москва: Изд-во «Готика», 2005. - 432 с.
7. Ягофаров Д.А. Образовательное нормотворчество и образовательные правоотношения в механизме правового регулирования отношений в сфере образования (теоретико-правовой аспект) // Журнал «Право и образование». - 2006. - №4. - С.13-21.
8. Некоторые вопросы развития гражданского законодательства в свете реализации правовой политики Республики Казахстан. Научное издание / Под общей ред. Р.К. Сарпекова. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2019. – 207 с.
9. Энциклопедия профессионального образования. / Под ред. С.Я.Батышева. В 3-х т. Т.2. - М., АПО, 1998. — 1784 с.
10. Асочаков Д. В. Гражданско-правовое регулирование оказания образовательных услуг // Актуальные исследования. - 2021. - №26(53). - С. 53-56.
11. Идрышева С.К. Публичный договор в гражданском праве Республики Казахстан: проблемы теории и практики: автореф. дисс. ... доктора юридических наук. – М., 2012. – 60 с.
12. Малеина М. Н. Правовая природа и основания правоотношений «вуз — студент» // Правоведение. 2002. - № 3. - С. 261-262.
13. Кочерга С.А., Чепурнова Н.М. Правовое регулирование конституционного права граждан как потребителей образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования // Право и образование. – 2008. - №9. – С.4-16.
14. Бланков А.С., Топоркова М.А. О некоторых проблемах нормативно-правового регулирования организации и функционирования сферы высшего образования // Административное право и процесс. – 2020 – №2. – С.68-71.
15. Жусупбекова М.А. Права потребителей на получение необходимой и достоверной информации // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. - 2019. - №1(55). – С.128-134.
16. Кузьмина А.В. Формирование доктрины защиты слабой стороны в договорном праве // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2019. - №4. – С.698-727. DOI: 10.17072/1995-4190-2019- 46-698-727.

REFERENCES

1. Chelyshev M.Ju. Sistema mezhotraslevykh svyazey grazhdanskogo prava: civilisticheskoe issledovanie: diss.d.ju.n. - Kazan', 2009. – 41 s.
2. Syryh V.M. Vvedenie v teoriju obrazovatel'nogo prava. - Moskva: Izd-vo «Gotika», 2002. - 340 s.
3. Syryh V.M. Obrazovatel'nye uslugi i obrazovatel'nye pravootnosheniya: diskussionnye vzgljady i dejstvitel'noe soderzhanie // Zhurnal rossijskogo prava. – 2010. - №4. – S.69-79.
4. Petrov G.I. Administrativnaja pravosub#ektnost' grazhdan SSSR // Pravovedenie. - 1975. - № 1. - S. 24–31.
5. Pravovoe polozhenie grazhdan v sovetskom gosudarstvennom upravlenii / Novoselov V.I. - Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 1976. - 217 s.
6. Kvanina V.V. Grazhdansko-pravovoe regulirovanie otnoshenij v sfere vysshego profession-

al'nogo obrazovaniya: Monografija. — Moskva: Izd-vo «Gotika», 2005. — 432 s.

7. Jagofarov D.A. *Obrazovatel'noe normotvorchestvo i obrazovatel'nye pravootnosheniya v mehanizme pravovogo regulirovaniya otnoshenij v sfere obrazovaniya (teoretiko-pravovoj aspekt)* // Zhurnal "Pravo i obrazovanie". — 2006. — №4. — S.13-21.

8. *Nekotorye voprosy razvitiya grazhdanskogo zakonodatel'stva v svete realizacii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan. Nauchnoe izdanie / Pod obshhej red. R.K. Sarpekova.* — Astana: GU «Institut zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan», 2019. — 207 s.

9. *Jenciklopedija professional'nogo obrazovaniya.* / Pod red. S.Ya. Batisheva. V 3-h t. T.2.- M., APO. 1998. — 1784 s.

10. Asochakov D. V. *Grazhdansko-pravovoe regulirovanie okazaniya obrazovatel'nyh uslug // Aktual'nye issledovaniya.* — 2021. — №26(53). — S. 53-56.

11. Idrysheva S.K. *Publichnyj dogovor v grazhdanskom prave Respubliki Kazahstan: problemy teorii i praktiki: avtoref. diss. ... doktora juridicheskikh nauk.* — M., 2012. — 60 s.

12. Maleina M. N. *Pravovaja priroda i osnovaniya pravootnoshenij «vuz — student»* // Pravovedenie. 2002. — № 3. — S. 261-262.

13. Kocherga S.A., Chepurnova N.M. *Pravovoe regulirovanie konstitucionnogo prava grazhdan kak potrebitel' obrazovatel'nyh uslug v sfere vysshego professional'nogo obrazovaniya* // Pravo i obrazovanie. — 2008. — №9. — S.4-16.

14. Blankov A.S., Toporkova M.A. *O nekotoryh problemah normativno-pravovogo regulirovaniya organizacii i funkcionirovaniya sfery vysshego obrazovaniya* // Administrativnoe pravo i process. — 2020 — №2. — S.68-71.

15. Zhusupbekova M.A. *Prava potrebitel' na poluchenie neobhodimoj i dostovernoj informacii* // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii RK. — 2019. — №1(55). — S.128-134.

16. Kuz'mina A.V. *Formirovanie doktriny zashhity slaboj storony v dogovornom prave* // Vestnik Permskogo universiteta. Juridicheskie nauki. — 2019. — №4. — S.698-727. DOI: 10.17072/1995-4190-2019- 46-698-727.

